

DOI 10.36074/grail-of-science.17.02.2023.086

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ «РУКА» В ПЕРСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Дмитренко Вікторія Олександрівна

здобувач вищої освіти Навчально-науковий інститут філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Науковий керівник: Левчин Ірина Дмитрівна

кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу
Навчально-науковий інститут філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. Дана стаття присвячена порівняльному аналізу перських та українських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом «рука» («dast»). Основний зміст дослідження становить проведення аналізу значення перських, українських фразеологізмів, а також здійснення пошуку українських відповідників перських фразеологічних виразів із компонентом-соматизмом «рука» («dast»). Матеріалом для статті слугувало 20 фразеологізмів перської мови, які було отримано шляхом суцільної вибірки із фарсі-російського словника Г. Голєвої. У ході роботи було використано класифікації фразеологічних виразів В. В. Виноградова. Як відомо, вивчення фразеологізмів допомагає детально ознайомитися з мовою, культурними звичаями, думками, уявленнями певного етносу. Більшість фразеологічних одиниць пов'язано саме з діяльністю людини. Люди здатні краще пізнавати, відчувати навколишній світ за допомогою частин свого тіла. Назви різноманітних людських тілесних органів вживаються у переносному значенні, як наслідок, людина здатна конкретніше виразити думки, ставлення до світу, оточення. Соматизми, що позначають частини тіла людини, беруть участь у творенні фразеологізмів задля зображення мовної картини світу. Фразеологізми з соматичним компонентом відіграють важливу роль для розуміння, вивчення національно-культурних особливостей етнічної групи. Даний порівняльний аналіз вживання соматичних фразеологізмів у перській та українській мовах розширив знання у галузі фразеології. У ході дослідження було визначено, що знання мови та розуміння культури не можливе без вивчення фразеологізмів певних мов, а також те, що між перськими фразеологізмами з компонентом «рука» («dast») та українськими відповідниками існують як збіжності, так і відмінності. На підставі порівняльного аналізу встановлено 3 групи фразеологізмів: 1) на позначення повних українських еквівалентів перських фразеологізмів, у їх складі міститься також соматичний компонент «рука» («dast»); 2) друга група містить часткові українські відповідники фразеологічних одиниць перської мови, у складі яких наявні й інші соматичні компоненти; 3) третя група безеквівалентних українських фразеологізмів, у яких, на відміну від фразеологічних виразів перської мови, не наявний жодний соматичний компонент.

Ключові слова: фразеологічний зворот, еквівалент, перська мова, українська мова, соматичний компонент, рука, мовна картина світу, соматичний фразеологізм.

Наразі зростає інтерес до розгляду порівняльних досліджень у сучасній фразеології. Зокрема, це пов'язано з міграцією населення у різних країнах, потребою описати мовні, культурні особливості певного народу [1]. Останнім часом багато уваги приділяється вивченню перських фразеологізмів. В Україні значний внесок розвитку перської фразеології здійснили такі науковці як: О. Мазепова [2], М. Охріменко, А. Даліда тощо. Що стосується науковців за межами України, які досліджували дану тему, варто згадати Г. Голеву, Ю. Рубінчика, М. Хадемі Могаддама, М. Резаї, М. Ахмаді, С. Садат-Махмудян тощо.

Необхідно звернути увагу на те, що фразеологізми якнайкраще показують взаємозв'язок між мовою, думкою та культурою. Як наслідок, вивчення фразеологічних одиниць дає змогу дізнатися детальніше про звички, традиції людей певної країни [3]. Варто додати, що фразеологізми постійно передають культурний потенціал певного народу. У них простежуються національні особливості мови [4]. Разом з тим, фразеологічні одиниці показують особливості менталітету, світосприйняття. У фразеології певної мови відображаються характеристики епохи та суспільства, людський внутрішній світ, почуття та емоції людини [5]. Поряд з тим, проявляються характерні риси та ознаки національної мови, через це спостерігається дух нації [6].

Слід підкреслити, що найбільшу частину фразеологічного складу мови становлять фразеологічні одиниці з соматичним компонентом [6]. Термін «соматичний» у мовознавстві вперше запропонував Ф. Вакк, який займався дослідженням вживання фразеологізмів з компонентом-соматизмом в естонській мові. На погляд вченого, соматизми належать до одного з найдавніших пластів фразеології і є найбільш уживаною частиною фразеологічних одиниць естонської мови [7].

Відомо, що з давніх часів люди усвідомлювали важливу роль частин тіла. Людина пізнає світ через відчуття, за які відповідають органи чуття, також виконує різноманітні дії за допомогою органів [6]. Крім того, саме соматичні фразеологізми грають неабияку роль у відображенні національно-культурних особливостей народу. Фразеологічні вирази, які містять соматичні компоненти, такі, як «голова, рука, серце, нога, душа, око тощо» передають емоційний, фізичний стан людини, ставлення до навколишнього середовища, зображують характер, портрет людини, відображають символіку, що пов'язана з частинами людського тіла [4]. За підрахунками Р. Вайнтрауба, у фразеологічному складі певної мови міститься близько 30% соматичної фразеології. Соматизми наявні у ядрі словникового фонду мови, адже є одним із найдавніших шарів лексики різноманітних мов [8].

Звернемо увагу на те, що соматичний фразеологізм – це стале словосполучення, у складі якого міститься певний лексичний компонент на позначення людської частини чи органу тіла [1]. Безсумнівно, на сучасному етапі розвитку науки мовознавства вивчення мовної картини світу через соматичні фразеологізми має вагоме значення. Адже в них зосереджуються досвід нації, особливості менталітету, формування світобачення через

матеріальну особистість [9]. На додачу до всього вище згаданого, фразеологічні одиниці не лише здатні описувати навколишній світ, а й інтерпретувати його. Оскільки фразеологізми є номінативними одиницями, називають вже названі предмети, здатні виражати емоційне ставлення носія певної мови до дійсності [6].

За матеріалами досліджень Г. Голєвої, спостерігаємо, що перська мова містить багато слів-символів. Більшість з яких передаються якраз за допомогою соматичних компонентів [10]. В представленому дослідженні було проаналізовано 20 перських фразеологізмів з соматичним компонентом «рука» (dast), які було обрано методом вибірки з фарсі-російського словника Г. Голєвої, та відповідно дібрано їх еквіваленти в українській мові [11].

Зазначимо, що за основу проведення аналізу було взято класифікацію В. В. Виноградова, яка ґрунтується на семантичному принципі. Вчений переконаний, що фразеологізм із значенням, яке містить почасти переосмислене значення, здатний показувати найслабкіший ступінь єдності компонентів; чим віддаленіше є значення фразеологізму від значень його складових, тим більше семантичної єдності. Згідно з даною концепцією, розрізняють такі типи фразеологічних одиниць: 1) фразеологічні зрощення – нерозкладні та неподільні словосполучення, їх значення абсолютно не пов'язується зі значеннями компонентів; 2) фразеологічні єдності – фразеологізми, що є семантично неподільними, їхнє цілісне значення мотивується значеннями складових; 3) фразеологічні сполучення – це стійкі звороти, утворені завдяки реалізації фразеологічно пов'язаних значень слів [6]. В роботі було проаналізовано всі 3 типи фразеологічних одиниць, що були подані вище, а саме: фразеологічні єдності, зрощення та сполучення.

Також під час дослідження було використано класифікацію В. В. Виноградова щодо можливостей перекладу фразеологічних виразів. За матеріалами досліджень вченого, мова перекладу пропонує такі можливості передавання значень одиниці:

1) У мові перекладу наявний такий самий фразеологізм щодо оригіналу з ідентичним значенням та стилістичним маркуванням, також внутрішньою формою. Такі фразеологічні одиниці можна назвати повними еквівалентами. Зауважимо, що у них наявний високий ступінь адекватності лексично-граматичного складу, значення та образності, експресивного та стилістичного забарвлення лексики;

2) У мові перекладу присутній фразеологічний вираз, який є еквівалентом з ідентичним або близьким значенням щодо оригіналу, та схожими стилістичним забарвленням та внутрішньою формою. Описані фразеологічні одиниці мають назву – неповні (часткові) еквіваленти;

3) У мові перекладу міститься стилістично еквівалентний фразеологічний вираз із рівнозначним чи схожим значенням, проте наявна інакша внутрішня форма. Дані пари фразеологічних одиниць називають частковими еквівалентами;

4) У мові перекладу є свої слова, що мають власні значення, стилістичне забарвлення, формальне вираження – здебільшого фразеологічне словосполучення мови оригіналу перекладається єдиним словом із стилістичним маркуванням [12].

Таким чином, спираючись на вказані вище класифікації, було здійснено порівняльний аналіз фразеологічних одиниць та створено власну класифікацію соматичних фразеологічних виразів із трьох груп, яка детально подана нижче:

1. Перша група фразеологізмів перської мови з соматизмом «рука» (dast), які є повними еквівалентами в українській мові, до їх складу в українських відповідниках входить соматичний компонент «рука». Розглянемо детальніше приклади, що подані нижче:

دست از جان شستن (dast az jān šostan) – букв. «вмити руки від душі». Так говорять про людину, яка зневірилась, нічого не чекає від життя, не докладає жодних зусиль задля досягнення своїх цілей, жертвує життям. В українській мові наявний такий відповідник як «махнути рукою».

دست از چیزی شستن (dast az čizi šostan) – дослівно «мити від чогось руки». Українським еквівалентом слугує фразеологічна одиниця «умивати руки», тобто ухилитися від участі у певній справі, від відповідальності.

دست داشتن در کاری (dast dāštan dar kār-i) – дослівно «мати руки в роботі». Даний фразеологічний вираз вживається, аби описати людину, яка є майстром своєї справи, має здібності та неабияку майстерність. Еквівалент фразеологізму в українській мові – «мати золоті руки».

دست روی دست گذاشتن (dast ru-ye dast gozāštan) – буквально «покласти руки на руки». Українським відповідником слугує фразеологічна одиниця «сидіти склавши руки», тобто нічого не робити, байдкувати.

دست من کوتاه است (dast-e man kutāh ast) – буквально «руки мої – короткі». Відповідником в українській мові є фразеологічний вираз «руки короткі», себто немає достатньо влади або ж можливості щось вдіяти.

دست و دلش باز است (dast va del-aš bāz ast) – дослівно «його руки та серце – відкриті». Даний фразеологізм варто доцільно вживають тоді, коли говорять про щедру, не жадібну людину. В українській мові маємо такий відповідник зазначеному вище фразеологізму, як «мати щедру руку».

از دست رفتن (az dast raftan) – дослівний переклад «втратити з рук». Відповідником в українській мові є фразеологізм «випускати з рук», себто втратити щось, не мати вмінь, не вміти скористатись певною нагодою.

دستش کج است (dast-aš kaj ast) – буквальний переклад «його рука крива». В українській мові еквівалентом виступає вираз «бути нечистим на руку», себто бути схильним до шахрайства, злодійства.

دستش نمی رسد (dast-aš nemiresad) – дослівний переклад «його руки не дістають». В українській мові еквівалентом слугує фразеологічний вираз «руки не доходять». Даний фразеологізм вживається, коли в людини так багато справ, що немає часу зайнятися чимось іншим.

2. Друга група. Фразеологічні звороти перської мови, до складу українських еквівалентів яких входять інші соматизми, такі як: палець, око, зуб, нога, душа, голова тощо. Дані перські фразеологізми мають часткові еквіваленти в українській мові. Розглянемо їх приклади в перській та українській мовах:

دست به سیاه و سفید نازدن (dast be siyāh va sefid nazadan) – дослівний переклад «не торкатися руками чорного та білого». Маємо такий український відповідник як «пальцем не поворушити», себто нічого не робити.

دست ما کوتاه و خرما در نجیل (dast-e mā kutāh va xormā dar najil) – дослівний переклад «руки мої короткі, а фінік на пальмі». Маємо такий український

еквівалент як «бачить око, та зуб не йме». Так кажуть, коли дуже бажаєш щось отримати, але з певних причин це неможливо зробити.

دست و دل پاک است (dast va del pāk ast) – буквально «руки та серце є чистими». Український еквівалент фразеологічного виразу – «золота душа». Цей фразеологізм вживають, коли кажуть про людину, яка є чесною, доброю.

راست خود را شناختن (rāst xod rā našenāxtan) – дослівно «не впізнавати своїєї правди». Українським відповідником слугує фразеологізм «дурна голова». Даний фразеологічний вираз вживається для опису людини, яка є нерозумною, нетямущою.

دست و بال کسی را بستن (dast va bāl kasi rā bastan) – дослівно «зв'язати комусь руки та крило». В українській мові еквівалентом є дана фразеологічна одиниця – «зв'язувати руки й ноги». Тобто заважати комусь щось робити, не давати можливості.

3. Безеквівалентні перські фразеологічні одиниці, у складі українських відповідників яких не наявні соматичні компоненти. Проаналізуємо подані нижче приклади вживання безеквівалентних фразеологічних одиниць в перській та українській мовах відповідно:

دست از پا درازتر (dast az pā derāztar) буквально «рука довша за ногу». Маємо такий українській еквівалент як «піймати облизня», себто зазнати невдачі, лишитися ні з чим.

دست انداختن کسی را (dast andāxtan kasi rā) – дослівно «кинути комусь руку». Український еквівалент – «підіймати на сміх», себто насміятися з когось, глузувати, в негативному плані.

دست بالا دست نداشتن (dast bālā-ye dast nadāštan) – буквально «не мати рук над руками». Відповідник даної фразеологічної одиниці в українській мові – «не мати собі рівних». Цей фразеологізм доцільно вживати тоді, коли хтось виділяється з-поміж інших за певними якостями, або ж є найкращим із всіх.

دست و پنجه نرم کردن با کسی (dast va panje narm kardan bā kasi) – буквальный переказ «руки та пальці розм'якшувати/розминати з кимось». Українським еквівалентом слугує фразеологізм «міряться силами», тобто суперничати, змагатися з кимось у чомусь.

دستی که بدهی با همان پس بگیرى (dasti ke bedahi bā hamān pas begiri) – дослівно «якою рукою даси, від тієї й отримаєш». Еквівалентом в українській мові є фразеологічна одиниця «що посієш, те й пожнеш», тобто що будеш робити, як себе поводити, те й матимеш у майбутньому.

دست بالای دست بسیار است (dast bālā-ye dast besyār ast) – буквально «рук над рукою багато». Відповідником в українській мові є фразеологізм «віділлються вовкові овечі сльози», себто і на сильного знайдеться управа; кара за заподіяне зло буде неминучою.

Висновки. Таким чином, під час порівняльного аналізу 20-ти перських та українських фразеологізмів було створено класифікацію соматичних фразеологічних виразів із трьох груп, а саме:

- фразеологізмів перської мови із соматизмом «рука» (dast), які є повними еквівалентами в українській мові, до їх складу в українських відповідниках також входить соматичний компонент «рука» (9 фразеологізмів) – 45%;

- фразеологічні звороти перської мови, у яких до складу українських еквівалентів входять інші соматизми, такі як: палець, око, зуб, нога, душа, голова (5 фразеологізмів) – 25%. Дані перські фразеологізми мають часткові еквіваленти в українській мові;

- безеквівалентні фразеологічні одиниці перської мови, у складі українських відповідників яких не містяться соматичні компоненти (6 фразеологізмів) – 30%.

Отримані результати після проведення порівняльного аналізу фразеологізмів у перській та українській мовах свідчать про те, що найбільше простежується перських фразеологічних одиниць з компонентом «рука», які мають повні еквіваленти в українській мові (45%). Далі йде група перських фразеологічних виразів, які не мають еквівалентів в українській мові (30%). Та найменше фразеологізмів перської мови, які мають часткові еквіваленти в українській мові (25%). З нашого дослідження щодо вживання соматичних фразеологізмів в перській та українській мовах впливає те, що світогляд та національний менталітет українського та іранського народів дуже схожий.

Список використаних джерел:

- [1] Чаєнкова, О. К. (2020). Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом голова (на матеріалі української, турецької та англійської мов) (огляд). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: філологія. Соціальні комунікації*, (31), 141. Вилучено з <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-3/24>.
- [2] Мазєпова, О. В. (2015). *Внутрішній світ людини у перському лінгвоментальному просторі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- [3] Хадемі Могаддам, М.; Резаї, М. (2018). Порівняльний аналіз перських фразеологізмів з компонентом чорного та білого кольорів та їх російських еквівалентів (огляд). *Філологічні науки в МГІМО*, (16), 114. DOI 10.24833/2410-2423-2018-4-16-114-119. [російська мова]
- [4] Ахмаді, М.; Садат-Махмудян, С. (2014). Національно-культурні характеристики російських та перських сталих словосполучень із компонентом «рука». *«Молодий вчений»*, (13), 295. [російська мова]
- [5] Охріменко, М. А. (2013). Лексико-семантичні групи фразеологічних одиниць на позначення емоцій людини в сучасних перській і українській мовах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, (20), 111.
- [6] Тетеріна, А. О. (2020). *Національно-культурні особливості фразеологізмів з соматичним компонентом у німецькій та українській мовах* (кваліфікаційна робота освітнього ступеня магістр). Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Навчально-науковий інститут іноземних мов, Черкаси, Україна.
- [7] Гомзяк, Х. І. (2021). *Семантика соматизмів у структурі фразеологізмів (на матеріалі сум: в 11 том.)* (магістерська робота). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна.
- [8] Патен, І. (2015). Соматичний компонент у складі фразеологічних одиниць зі значенням переміщення у просторі (на матеріалі української, польської та англійської мов). *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*, (36), 90.
- [9] Корнева, Н. А., Коваленко, О. В. (2017). Функціонування соматизмів у фразеологізмах німецької та української мов. *«Молодий вчений»*, (4.1), 101.
- [10] Даліда, А. В. (2019). *Ідіотнічні особливості фразеологічних одиниць з компонентом «око» в сучасній перській мові: структурно-семантичний аспект* (кваліфікаційна робота магістра). Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна.
- [11] Голева, Г. С. (2000). *Фарсі-російський фразеологічний словник*. Москва: Грааль. [російська мова]
- [12] Новікова, Т. В. (2015). Переклад фразеологізмів крізь призму теоритичних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, (52), 204.